

Іонова О. М.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна)*

Лупаренко С. Є.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна)*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СУЧАСНИХ ДИДАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологічний концепт дидактичного дослідження втілює взаємозв'язок і взаємодію наукових підходів до розв'язання проблем дидактики, а саме: системно-цілісного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, антрополого-гуманістичного, ресурсного, компетентнісного, історико-педагогічного, історіографічного, особистісно-діяльнісного, персоналізованого, акмеологічного, цивілізаційного, деонтологічного, технологічного, середовищного підходів. Застосування цих підходів до дослідження проблем дидактики сприяє системності, цілісності, об'єктивності та результативності дослідницької діяльності. Методологічні підходи дозволяють вичленувати дидактичні проблеми та визначити стратегію й способи їх розв'язання, цілісно і в діалектичній єдності аналізувати найбільш значущі дидактичні питання, прогнозувати ймовірність отримання об'єктивного знання.

Так, системно-цілісний підхід є способом наукового пізнання, що стає підґрунтям системних дидактичних досліджень, дозволяє сформулювати цілісне, інтегроване уявлення про об'єкт дослідження. Цей підхід базується на положенні про те, що специфіка складного об'єкта (або системи) не вичерпується особливостями його складових, а пов'язана з характером взаємодії між елементами. У процесі аналізу з'ясовуються не лише причини явищ, внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на об'єкт дослідження і підпорядковані його основним завданням, але й вплив результату на причини, які його зумовили. Окрім того, системно-цілісний підхід дозволяє розглядати дитину як цілісну (тілесно-душевно-духовну) особистість (Іонова, 2012; Штайнер, 1997).

Синергетичний підхід виступає напрямом методології дидактичного дослідження, в основі якого є розгляд феноменів самоорганізації та еволюції складних систем, унаслідок чого в системі можуть з'явитися якості, якими не володіє жодний із її складників (Лозова, 2012). Синергетичні системи складаються з певних підсистем, що постійно змінюються (флюктують). Інколи окрема флуктуація (або комбінація різних флуктуацій) може бути настільки сильною, що організація, яка раніше існувала, не витримує і руйнується. У цей переламний момент, що визначається як точка біфуркації (точка появи нових структур), принципово неможливо передбачити, у якому напрямі відбуватиметься подальший розвиток: чи буде стан системи більш хаотичним і вона припинить існування або вона перейде на новий, високий рівень упорядкування. Процес вибору синергетичною системою в точці біфуркації шляху свого подальшого розвитку й формування її нової структури називають «виходом на аттрактор», тобто на ідеальний кінцевий стан, на який спрямовується вся система у своїй еволюції.

Культурологічний підхід є сукупністю методологічних прийомів, що забезпечують аналіз певної сфери психічного і соціального життя, зокрема сфери дидактики, через призму системоутворюючих культурологічних понять, як-то: культура, культурні цінності й норми, спосіб життя, культурна діяльність, інтереси тощо (Лозова, 2012). Важливе значення у використанні культурологічного підходу в дидактичних дослідження є ідея культуровідповідності – тісного зв'язку культури й освіти.

Аксіологічний підхід виступає методологічним підходом, який передбачає формування в людини ціннісних орієнтацій, що задають загальну спрямованість її прагненням та інтересам, мотиваційну програму діяльності, ієрархію індивідуальних переваг тощо (Садова, 2010). Аксіологічний підхід забезпечує спрямованість педагогічного процесу на засвоєння індивідом

провідних загальнолюдських цінностей і переведення їх на рівень особистих ціннісних пріоритетів. Це допомагає особистості поводитися адекватно в динамічно змінюваному суспільстві, накопичувати досвід поведінки тощо. Людина, яка інтеріоризувала суспільно значущі цінності, перевела їх у внутрішній план, усвідомила їх як особисті цінності та дотримується їх у власній практичній діяльності, є людиною культурною. Аксиологічний підхід допомагає дослідити питання дидактики з позиції беззаперечної цінності особистості, розглядати проблеми дидактики з точки зору тих цінностей, які є актуальними на сучасному етапі розвитку освітньої науки.

Антрополого-гуманістичний підхід передбачає гносеологічну, світоглядну, теоретичну і практичну орієнтацію дидактичних досліджень на особистість як на основну мету і цінність (Лозова, 2012) і біосоціальну істоту, яка активно взаємодіє зі світом навколо (Баталіна, 2001) надає можливість досліджувати питання дидактики з урахуванням природи дитини, її вікових та індивідуальних особливостей на основі інтеграції різних наук, а також вивчати дидактичні проблеми з різних боків (культурного, освітнього, соціального).

Ресурсний підхід є сукупністю технологій, прийомів, способів забезпечення виявлення та використання ресурсів і розвитку потенціалу індивіда з метою підвищення ефективності різних видів його діяльності, організації спілкування, готовності та прагнення особистості до самореалізації. Ресурсний підхід дозволяє враховувати вимоги, що висувуються зовнішнім середовищем до людини, а також можливості підвищення ефективності її діяльності в усіх сферах життя [(Лозова, 2012).

Компетентнісний підхід передбачає зміщення акценту з накопичування нормативно-визначених знань, умінь і навичок до розвитку в особистості здатності практично діяти, застосовувати навички й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Перспективність зазначеного підходу полягає в тому, що він забезпечує високу готовність молодих людей до успішної діяльності в різних сферах суспільства. Продовжуючи цю думку, можна зазначити, що реалізація компетентнісного підходу передбачає осмислення загальних цілей освіти за умов їх варіативності.

Історико-педагогічний підхід дозволяє розглядати явища та об'єкти, що вивчаються, у динаміці, виявляти тенденції їх розвитку, характеризувати різні соціально-економічні фактори, які визначають розвиток досліджуваних явищ. Це сприяє об'єктивності наукового дослідження, здійсненню глибокого системного аналізу й об'єктивної оцінки фактів (Лозова, 2012).

Історіографічний підхід передбачає здійснення аналізу історико-педагогічної літератури з досліджуваної дидактичної проблеми, узагальнення нагромаджених наукових знань, вивчення концептуальних положень і методів, що застосовувалися вченими, перевірки джерельної бази дослідження, залучення ширшого кола наукової інформації задля отримання об'єктивних висновків і результатів, урахування політико-правових, соціально-економічних та інших факторів, які мають вплив на процес наукового пізнання (Кулик, 2010; Соколова, 2014).

Особистісно-діяльнісний підхід є методологічним принципом дидактичних досліджень, який спрямовується на забезпечення розвитку й саморозвитку особистості, виходячи із виявлення її неповторного, індивідуального досвіду, здібностей, ціннісних орієнтацій, інтересів, можливостей реалізувати себе в навчальній діяльності, пізнанні, поведінці.

Персоналізований підхід виступає важливим компонентом особистісного підходу в дидактичних дослідженнях. Його основою є сукупність теоретичних положень про особистість та практичні методичні засоби, які сприяють її розумінню, вивченню, цілісності, створенню умов для саморозвитку. Персоналізований підхід передбачає зміну філософії «впливу» на філософію «взаємодії», «співробітництва», а основним засобом самоутвердження особистості визначає внутрішній саморозвиток, самовдосконалення.

Акмеологічний підхід передбачає вивчення особистості як цілісного феномену в єдності її важливих сторін, орієнтацію на постійний саморозвиток, мотивацію високих досягнень, прагнення досягти високі результати, організацію творчої діяльності індивіда на всіх етапах неперервної освіти, створенні сприятливих умов для її самореалізації та розвитку творчого потенціалу. При цьому творчий потенціал індивіда визначається об'єктивними можливостями

і внутрішньо особистісними чинниками, серед яких важливе значення мають здібності й особисте ставлення людини до творчої діяльності (Лозова, 2012).

Цивілізаційний підхід зумовлює дослідження проблем дидактики з позиції цивілізації як культурно-історичної системи, яка має певний тип культури, технічну оснащеність виробництва, сформованість суспільно-політичних інститутів тощо. Цей підхід розкриває суть будь-якої історичної епохи та сучасності через особистість, панівні уявлення про цінності, характер суспільного життя і мету життя та визначає державу найважливішим чинником духовно-культурного розвитку соціуму, що спрямовується на обмеження та виключення насильства стосовно людей, затверджує залежність типів держав від розмаїття національних культур, світогляду суспільства, його ціннісних орієнтирів і моралі (Касьян, 2008).

Деонтологічний підхід дозволяє досліджувати проблеми дидактики крізь призму загальної теорії моралі, поняття «обов'язку», соціальних законів, загальноприйнятих суспільних норм, взаємодії між членами суспільства.

Своєрідність наукового дослідження проблем дидактики з позицій технологічного підходу виявляється в тому, що досліджувані процеси розглядаються як технологічні, які завдяки визначеній послідовності дій, спрямованих на досягнення поставленої мети, дозволяють досягти результатів із заздалегідь встановленими якісними та кількісними показниками і відповідають критеріям технологічності.

Середовищний підхід дозволяє вивчати середовище (умови, обставини, можливості), у якому мають місце різні досліджувані феномени і процеси. Середовище може охоплювати як макросередовище (суспільно-економічну систему в цілому: суспільні свідомість та культура, виробничі сили, суспільні відносини та інститути), так і мікро середовище, що включає оточення особистості (сім'ю, колективи). Середовище розглядається як фактор розвитку дитини, сукупність матеріальних, природних і соціальних факторів, що здійснюють вплив на особистість; водночас середовище також змінюється під впливом особистості (Лозова, 2012).

Таким чином, використання різних наукових підходів (системно-цілісного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, антрополого-гуманістичного, ресурсного, компетентнісного, історико-педагогічного, історіографічного, особистісно-діяльнісного, персоналізованого, акмеологічного, цивілізаційного, деонтологічного, технологічного, середовищного) сприяє розгляду проблем дидактики з різних боків, що визначає об'єктивність та цілісність дослідження, яке проводиться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баталина, А. Цивілізаційно-антропологічний підхід як методологічний інструментарій в розв'язанні педагогічних проблем. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*, 18, 7-11.
2. Іонова, О. (2012). Образ дитини у Штайнер-педагогіці. *Історико-педагогічний альманах*, 1, 44-48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2012_1_10 (дата звернення: 15.09.2020).
3. Касьян, В. (2008). *Філософія: Відповіді на питання екзаменаційних білетів*. Київ : Знання.
4. Кулик, І. (2010). Педагогічна історіографія – новаційний напрямок історико-педагогічних досліджень. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 79, 169–171.
5. Лозова, В. (ред.). (2012). *Наукові підходи до педагогічних досліджень*. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф».
6. Садова, Т. (2010). Аксіологічний підхід у системі педагогічної методології. *Дошкільна освіта*, 1 (27), 63-69.
7. Соколова, І. (2014). Джерельна база дослідження освітнього менеджменту в Україні. *Освітній менеджмент: теорія і практика*, 5-22.
8. Штайнер, Р. (1997). *Общее учение о человеке как основа педагогики*. Москва: Парсифаль.